

A könyvek hídjá – Emlékfüzér Scheiber Sándorról.

Szerk. Kertész Péter. Budapest: Urbis Könyvkiadó, 2005. 266-275.

BOLLOBÁS ENIKŐ

Búcsú Arany Jánostól

– *Hova?*

– Hát doktor Scheiber elé! Indulnunk kell doktor Scheiber elé a Heathrow-ra, nehogy elkéssünk!

Ekkor hallottam először ezt a nevet Mrs. Alexander Lax-tól Cambridge-ben, 1967-ben. Tizenöt éves voltam, amikor nagy szerencsémre több hónapot tölthettem Angliában egy katolikus leányiskolában, illetve a hétvégeken és a szünetekben a Nyitráról elszármazott Lax családdal: Ibcsi nénivel és fiával, Casóval. De ez a nagy szerencse még csak nem is volt mérhető azzal, ami várt rám: Scheiber Sándor majd két évtizedes barátsága.

Már az új autópályán voltunk, amikor azt is megtudtam, hogy doktor Scheiber Magyarországról jön, tudós ember, rabbi – nagyon fontos, hogy jól érezze magát Angliában. Kutatni jön az Egyetemi Könyvtárba, segítenünk kell a munkáját.

Valahogy úgy adódott, hogy ezekben a hetekben a háziak alig értek rá, s a nagyon tisztelt vendégnek gyakran kellett az én társasággal beérnie – főleg esténként, amikor a könyvtárból hazatért, s türelmetlenül várta a másnapot, hogy visszatérhessen kedves kéziratához. Boldog volt, mert

igazi szenzációra bukkant: megtalálta a Seélet Attiqot szerzőjének ezer éve elveszettnek hitt munkáját, a „Bibliára konstruált” kérdéseinek újabb darabjait, amellyel annyit foglalkoztak a zsidó tudományos irodalomban. Megtalálta és azonosította a kézirat lapjait.

Nem nehéz elképzelnünk Scheiber Sándort a Cambridge-i Egyetem Könyvtárának kéziratárában, 1967-ben, amint a spanyol Jichák Hamahbil keze írását böngészi. A szemüvegét a homlokára tolja, a fejét kissé félrehajtja, hogy jobban lássa. Nagy féltéssel lapozgatja a megsárgult kéziratlapokat, megpróbálja kisimítani a századokkal azelőtt keletkezett gyűrődéseket. Néha beleszippant a papírlapokba, hátha üzennek az illatok is. Az ablakhoz lép, egyre hunyorít, érzi, hogy közel jár hozzá, csak még néhány sort akar átfutni, hogy bizonyos legyen benne: látta már ezt a kézírást a Kaufmann-gyűjteményben, tíz évvel azelőtt. Ezeket a qofokat nem lehet semmivel sem összetéveszteni. „Fantasztikus! – kiált fel. – Ez fann-tasztikus!”

A repülőtérről hazajövet az autóban megkérdezte, hogy mi akarok lenni – amire én óvatlanul rávágtam: irodalmár. A választ elégedetten nyugtázta: helyes.

Esténként sokat mesélt – és sokat kérdezett. Mindent tudni akart rólam, a szüleimről, családomról, barátaimról, hogy hogyan élünk és gondolkodunk. Irodalmi találós kérdéseivel tesztelte, mit tudok. Bár úgy éreztem, nem felelhetek meg neki, a helyes válaszokkal több kéziratot „nyertem”: Babitsot, Jókait, Mikszáthot és Juhász Gyulát. Hazatéréssük után azonnal meg is kaptam a nyereményeket.

Itthon, Budapesten sem feledkezett meg rólam. Megakarta ismerni a szüleimet, meghívott bennünket a család-

jához az otthonába, a Kun utcába, ahol a híres könyvtárát és büszkeségét, a kéziratgyűjteményét is megmutatta. Gyakran látogattam meg a Rabbiképző Intézetben, sok-sok órát beszélgettünk az irodájában. A rabbiképző könyvtárában is sokszor végigvezetett, aprólékosan magyarázva a kéziratok, könyvek és folyóiratok történetét.

Még gimnazista voltam, amikor otthon egy este azzal fogadtak a szüleim, hogy délután váratlan látogatónk volt: Scheiber Sándor. Nem maradt sokáig, csak éppen benézett, s azt üzeni, „ha Mohamed nem megy a hegyhez...” Így adta tudtomra, hogy már rég nem kerestem fel.

Többször is hívott már a templomba, amire el mertem fogadni a meghívást. Még soha nem voltam zsidó istentiszteleten, de talán még zsinagógában sem. A legelső alkalommal rettenetes zavarban voltam, épp csak az ajtó mellett álltam meg, nem is akartam előrébb menni. Legszívesebben láthatatlanná lettem volna. Amikor Scheiber Sándor észrevelt, felállt, odajött hozzám, kézen fogott, elővezetett, és leülterett az első sorba a többi nő mellé. Azután éveken keresztül nagyon sok péntek estét töltöttem a templomban és az istentiszteletet követő kidduson – előbb a földszinti menzán, később a második emeleti díszteremben. Természetes része lett az életemnek a József körúti ház. Az én ünnepeim is lettek a kol nidré, a széderesték, a rabbiavatások és az esküvők. Sőt, gyakran még temetésekre is elhívott.

Valamikor 1972–73-ban kaptam tőle a legnagyobb dícséretet: „Nem közülünk, de közibénk való.” És hozzátette: Gombocz Zoltánnak mondták először.

Valóban új világ tárult fel előttem. Látogathattam a biblioráit, a kezembe adta az általa oly sokat idézett Alexander

Bernát, Heller Bernát, Goldziher Ignác, Löw Immanuel és Hevesi Simon Emlékkönyveket, Blau Lajost, Martin Bubern, az IMIT Évkönyveket, a Cincinatti Hebrew Union College Évkönyveit és természetesen a saját munkáit, a régieket éppúgy, mint a frissen megjelentek különlenyomatait az *Acta Orientalia*, *Fabula*, *World Jewry*, *Journal of Jewish Studies*, *Israel Oriental Studies*, *Revue des études juives* folyóiratokból. Nagyon örült, amikor 1972-ben megjelent a Rapcsányi László által szerkesztett *A Biblia világa* című könyv, amelynek egyik, ki nem mondott célja a különböző felekezetű bibliatudósok megszólaltatása volt (ez a cél akkor annyira nem volt kimondható, hogy még a teológus szerzők felekezetét sem jelölték meg). Az én példányomban a következő dedikáció áll: „Bollobás Enikőnek, aki a könyv szellemét már annak megjelenése előtt elsajátította. 1972. XII. 4. Scheiber Sándor.” Dedikációi egyébként mindig visszafogottak és rövidek voltak, bár az évek folyamán egyre több érzelemmel utaltak velünk együtt korosodó barátságunkra.

Gyakran kerestem fel a Rabbiképző Intézetben csak úgy, minden különösebb ok nélkül, egyetemi óráim között diákként, majd később tanárként. Ilyenkor hosszú délelőttöket adott nekem féltett idejéből. Ha többen voltunk a vendégei, gyakran átmentünk a szomszéd lakásban lakó Hochberger rabbihoz, ott még a Rózsikáénál is jobb kávét kaptunk. Délelőttönként gyakran találtam az akkor már kilencven fellett járó Szemere Samu társaságában. Micsoda megtiszteltetés volt, hogy ők ketten ilyen magától értetődően fogadtak be maguk közé. Emlékszem, egyszer a halál, a halálfélelem került szóba. Szemere Samu elmerengett: „Érdekes, én soha nem gondolok a halálra”, mondta.

Mindig munkára biztatott. Ha találkoztunk, volt egy visszatérő kérdése: „Min dolgozol?” Úgy éreztem, nem is mehetek akkor hozzá, ha erre nem tudok tisztességgel válaszolni. Több publikációm ötlete tőle származik, így a legelső is, amely egy Iszak Babel-novella fordítása volt a *Nagyvilág* – majd az *Új Élet* – számára. Mindig hívott, hogy írjak a MIOK általa szerkesztett Évkönyvébe. Három írásom jelent itt meg: egy nyelvészeti tanulmány és két vers.

A tudományos pálya kötelező mérföldköveit nem sokra tartotta, inkább magától értetődőnek tekintette, hogy az ember „letudja” doktori és kandidátusi fokozatait. Ő maga bizonyos öniróniával tervezte névjegyet: *Scheiber Sándor, NEM kandidátus*. (De hiszen kik is lettek volna az opponensei és bírálói, milyen vizsgákat írhattak volna elő számára?) Az írás volt a legfontosabb, a könyv megmarad. A szép kiállítású, jó szagú és nyomdailag is hibátlan könyv. Sokszor olvastunk össze korrektúrákat, a bibliográfiákhoz még egy szempárra volt szüksége. Mindahányszor csodálkoztam, milyen gyorsan olvassa ki a római számokat is. És büszke volt arra, hogy az általa írott és szerkesztett könyvek valóban hibátlanok.

Természetesen azt is mindig megkérdezte, hogy mit olvasok. Tele volt könyvtippekkel, felhívta a figyelmemet a frissen megjelentekre: így vettem kézbe Rónay Györgyöt, Elias Canettit, Bálint Sándor, Babits és Kosztolányi esszéit, Hamvas Bélát, Gyergyai Albertet, Gombocz Zoltánt, Magyar Imrét és még sok más író nemrég megjelent művét. Ha csak ketten ültünk az irodájában, szívesen olvasott fel kedves könyveiből. Különösen életem eseményeihez kapcsolódóan szeretett felolvasni regényekből, esszékből. Pontosan tudta, milyen hatásuk lesz rám, merre terelik a gondolatai-

mat. Márai Sándor és Elie Wiesel neve ugrik be: belőlük többször is felolvasott. Nagyon szerette volna, ha Wiesel magyarul is megjelenik – éveken át biztatott, hogy fordítsam le a könyveit: „hamarosan Nobel-díjas lesz”, mondta. (Ez a jóslat 1986-ban vált be.) Sokszor próbálkozott az Európa Kiadónál, de hiába ostromoltuk a szerkesztőket lektori jelentésekkel, nem történt előrelépés. Szomorúan vette tudomásul, hogy a magyar könyvkiadás Wieselt akkoriban nem tartotta kiadásra méltónak.

„Első műve bőrkötésben”, mondta lányomról, amikor néhány hónapos korában megjelentem a babakocsival a menzán. A gyermekeknek mindig nagyon örült, s ezt természetesen ők maguk is érezték. Gigi és Máté mindenesetre rajongtak érte, lelkesen kapták el a kidduson nekik dobott bárcseszdarabokat, s élvezték, hogy a könyvtár hosszú asztalai alatt kúszhatnak széderestéken. De sok barátot, ismerőst is vittem a rabbiképzőbe. Barátokat, tanárokat, munkatársakat, híres és kevésbé híres embereket, a második emeleti szoba homályába vagy a díszteremben tartott kiddusra. Allen Ginsberg és Jerome Rothenberg amerikai költőket is bemutattam: felolvastunk írásaikból (ők az eredetit, én a fordításaimat), s megindulva tapasztalták, hogy verseik milyen elemi erővel hatnak a hallgatóságra.

Scheiber Sándor egyszerre volt mélyen szomorú és sugárzóan derűs ember. Mint Arany János. Minden örömet meg kell ragadni, mondta, nem szabad elszalasztani a boldogságra való alkalmat. És emlékezni is kell minden öröme, minden boldog pillanatra. Számon tartotta az én örömeimet is. „Ha valamire nem emlékszel, csak fordulj hozzám bizalommal. Én őrzöm a te életedet. Én leszek a te emlékezeted.”

Sokak emlékezete volt Scheiber Sándor. Hányszor fordult elő, hogy zsidó barátaim családjáról többet tudott, mint ők maguk. Hány embernek segített feleleveníteni a családi emlékezetet. És milyen boldog volt, amikor az elfelejtett zsidó múltat segített megtalálni. „A zsidó nem térítő vallás – mondta velem kapcsolatban, nevetve. – Én még a zsidókat sem tudom megtéríteni.” Ez nagyon bántotta. Szerette volna, ha a magyar zsidóság nagyobb számban vállalja a zsidóságot, ha nem csak néhány tucat diák jár az Anna Frankba. Szeretett volna minél több fiatalt „visszatéríteni”. Szerette volna, ha több tanítványa van a rabbiképzőben. Mélyen, feltétel nélkül szerette a kedves tanítványait: hogy óvta-növesztette Lőwy Tamást, Beer Ivánt vagy Benedek István Gábort. Boldog volt, amikor százakat látott péntek estéknél a teremben, de nagyon keserűen vette tudomásul, hogy sokan féltek eljönni. Ezt nem értette. Vajon megéri – távol maradni?

A távol maradók soha nem tudhatták meg, mit veszítenek. Hogy milyen volt egy ünnep, amikor Scheiber Sándor beszélt – vagy milyen volt egy „közönséges” péntek esti istentisztelet, amelyen egy rabbinövendék beszélt, ő egyszerűen *jelen volt*. Hogy milyen élmény volt őt hazakísérni, milyen érzés volt a kidduson elhangzott szavait jelenlétében és segítségével hangosan feldolgozni. Mert valahányszor kiddusait hallottam – és elnéztem a hallgatóságot –, minden alkalommal az a hászid történet jutott eszembe, amelyben a Rebbe hívei hazafelé menet szinte összevesznek azon, hogy szavai kinek szóltak. „Nem, tévedsz, a Mester csakis nekem beszélt.” Valahogy ezt éreztük mi is. Azóta már azt is tudom, hogy a *Mester* egyik definíciója éppen ez a szónoki – és lelki – képesség.

Egészségesen utoljára 1984. július 18-án, a Féner Tamás-féle album bemutatóján láttam. Akkor is már csak mi hitük, hogy egészséges. Örült a könyvnek, örült az érdeklődésnek, készült élete első – és végül egyetlen – izraeli útjára. Nem szorongott, nem tudhatta, hogy betegségét ott diagnosztizálják. A Váci utcában még kiegyensúlyozott volt. A könyvpremier után beült velem (és talán még Landeszman Gyurival?) a Gerbaud-ba, bizakodó volt, csak az izraeli hőségtől tartott kicsit. Arról beszélt, mennyire elege van a hivatalos politika kvóta-szemléletéből. Ekkor hallottam tőle azt a viccet, melyben a Moszkvai Filharmonikusok karmestere dicsekszik a New York-i Filharmonikusok vezetőjének, hogy náluk bizony, mármint Moszkvában, nincs antiszemitizmus, hiszen a 16 fafűvősből 6 zsidó, a 19 rézfűvősből 3, a 36 vonós közül 12 stb. stb. „Hát nálatok?” – fordul amerikai kollégájához. S a válasz: „Tudja a fene.” De a vicc poénját már elnyeli a keserű nevetés.

Az 1984-es év őszéből már csak a keddekre emlékezem. A műtét után mindenki számára világossá vált, hogy nincs sok idő hátra. Nekem megengedte, hogy kedd délelőttönként meglátogassam. Néha elmaradt ez a látogatás – hol nekem jött közbe valami, hol nála voltak filmesek, hol nem érezte jól magát. Ilyenkor felesége, Lili néni telefonált rám: „Sanyi hiányol, gyere el.” Azóta is hálás vagyok neki. Amikor pedig a betegágynál ültem, a beszélgetés már egészen más dimenziókban járt. A halál közelsége megrostázta témáinkat – tudtuk, hogy már csak a legfontosabbakra lehet idő.

Azon az utolsó kedden, már december volt, éppen indultam volna a Kun utcába, amikor csöngött a telefon: azt tudakolta, mikor érek hozzá, mert van valami TERVE. Jó

melegen öltöztek fel. Titokzatos volt, többet nem mondott. Amikor becsöngettem, már kabát is volt rajta, azonnal indultunk. „Merre?” – kérdeztem az autóban. „Itt ki jobbra, aztán balra.” A Kerepesi temetőhöz irányított. „Itt álljunk le”, mondta. Kiszálltunk. Arany János sírjánál voltunk.

Napsütéses téli nap volt. Belém karolt, elindultunk. Aranytól elmentünk a Deák- és a Kossuth-mauzóleumhoz, az aradi özvegyekhez, Erkel Ferenchez, Trefort Ágostonhoz, Fadrusz Jánoshoz, Jászai Marihoz, onnan a Petőfi családhoz, Lédához, végül vissza Arany János tölgyfáihoz. Egyenként búcsúzott tőlük. És egyre szorosabban karolt belém.

A magam érzéseire ismertem, amikor évekkal ezelőtt Szerb Antal Babitsról írott egyik esszéje került a kezembe. *„Hadd valljam be, hogy ő volt az egyetlen nagy ember, akivel életemben találkoztam, és az, hogy ismertem egy nagy embert, olyan nagy tény az életemben, nem is igen mondhatni hozzá foghatót. Hadd mondjam el ezt az érzést: ha ő ott volt valahol, egy lakásban, ha négy szoba is volt köztünk, okos emberekkel és szép asszonyokkal tele, akkor is mindig, állandóan éreztük nyugtalanító jelenlétét. Nyugtalanított, mert annyira kiemelkedett mindenből, ami megszokott, ami az élet mindennapi síkjába tartozik. Hogy itt járt közöttünk, magunkba szállásra, lelkiismeret-vizsgálatra kényszerített. Olyan volt csúfos és olcsó napjaink során, mint az Ünnepe.”*

De ezt sohasem mondhattam el neki.

(Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve, 1992/95, Budapest, 1995)